

GYŐRI TANULMÁNYOK

GYŐR
2020

GYŐR MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATÁNAK TUDOMÁNYOS SZEMLÉJE

41/2020

Felelős szerkesztő:

BANA JÓZSEF

Szerkesztők:

DR. BAGI ZOLTÁN PÉTER
DR. DOMINKOVITS PÉTER
DR. HORVÁTH JÓZSEF
VAJK BORBÁLA

Olvasószerkesztő:

SZIKONYA GABRIELLA

Szerkesztőség címe:

Győr Megyei Jogú Város Levéltára

9022 Győr, Rákóczi Ferenc u. 1.

9001 Győr, Pf.: 648.

Telefon: 96-312-288, 518-743

Fax: 96-518-742

E-mail: titkarsag@gyorileveltar.hu

Honlap: <https://gyorileveltar.hu>

Nyomdai munkák:

PALATIA NYOMDA & KIADÓ KFT.

9026 Győr, Viza u. 4.

Telefon: 96-332-542

Felelős nyomdavezető:

Radek József ügyvezető igazgató

ISSN 02094215

TARTALOM

TANULMÁNYOK

SZATLÓCZKI GÁBOR: A polgár, a zsellér és a jobbágy. Adalékok a győri polgárság középkori adattárához	7
BAGI ZOLTÁN PÉTER: A Győrbe rendelt oszmán had létszáma 1594 és 1598 között a Fuggerzeitungokban található bejegyzések alapján.....	41
HORVÁTH JÓZSEF: A kiskorú árvákról való gondoskodás a 17–18. századi Győrben.....	57
ÁLDOZÓ ISTVÁN: A győri Vagongyár, mint hadiipari központ a második világháború alatt	81

FORRÁSKÖZLÉSEK

VAJK BORBÁLA: Győr Megyei Jogú Város Levéltárának középkori oklevelei	93
DOMOKOS GYÖRGY – BAGI ZOLTÁN PÉTER: Francesco Mella kapitány levelei Győr 1597. évi ostromáról	105
PERGER GYULA: Egy furcsa szerelmi história. Az utolsó győri nyilvános lefejezéshez vezető út története.....	129

FRANCESCO MELLA KAPITÁNY LEVELEI GYŐR 1597. ÉVI OSTROMÁRÓL²

A Győri Tanulmányok elmúlt évi, 40. számában már közreadtunk forrásközlésként egy olasz nyelvű levelet és a hozzá tartozó rajzot, melyek a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Karának Olasz Tanszékén életre hívott Vestigia Kutatócsoport és Győr Megyei Jogú Város Levéltára közös munkájának eredményeként a Modenai Állami Levéltár Este-magánlevéltárából kerültek elő. A már megjelent irat készítője, Pensier Sassatello a tizenöt éves háború több ostromához kapcsolódóan küldött részletes, riportszerű jelentéseket Modenába és beszámolt Cesare d’Este modenai és reggioi herceg³ hadvezérének, Ippolito Bentivoglio örgrófnak Győr 1598 tavaszán történt visszavételt követő állapotáról és más érdekes eseményekről is.⁴

A 16. századi itáliai (és nyugat-európai) nemesség körében ugyanis újra feléledt a keresztes háborúk eszménye, így figyelemmel követték a magyar hadszíntéren folyó eseményeket.⁵ Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy Sassatello mellett más ide utazó, a Habsburgok szolgálatába szegődő személyeket is megbíztak a tájékoztatással. Közéjük tartozott Francesco Mella kapitány is, akinek az életútjához csupán a fennmaradt hét levele nyújt némi támpontot. Egyrészt az bizonyos, hogy már 1596 nyarán szolgálatba állt, hiszen első írása ez év július 15-én keletkezett.⁶ Leveleiből kitűnik, hogy igen jól értesültnek számított mind a hadi helyzetet, mind a nagypolitikai ügyeket illetően.⁷ Gyakran írt, hiszen 1597. október 1-jén azt vetette papírra, hogy sok levelet elküldött már.⁸ Azaz jelentéseinek, beszámolóinak egy része vagy elveszett, vagy még lappang valahol. Megjegyzéseiből az is világosan megállapítható, hogy Johann von Pernstein mellett

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Ügyszám: BO/00013/19/2.

² A Vestigia Kutatócsoport a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K 128797 azonosító számú támogatásával működik. A szövegkiadás és a fordítás az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3-I-PPKE-23 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

³ Cesare d’Este 1597 és 1628 között volt Modena hercege. Életéről lásd [https://www.treccani.it/enciclopedia/cesare-d-este-duca-di-modena-e-reggio_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/cesare-d-este-duca-di-modena-e-reggio_(Dizionario-Biografico)). Utolsó letöltve: 2020. szeptember 27.

⁴ Farkas–Szovák–Bagi 2019. 197–216.

⁵ Niederkorn 1993. passim.

⁶ ASMo ASE Cancelleria CA Ungheria b.4./36 Francesco Mella/1.

⁷ A Győr 1597. évi ostromát megelőző leveleinek tartalma nem tartozik a szűken vett tárgyhoz, ezért ismertetésükre más formában kerül sor. ASMo ASE Cancelleria CA Ungheria b.4./36 Francesco Mella/1.; ASMo ASE Cancelleria CA Ungheria b.4./36 Francesco Mella/2.; ASMo ASE Cancelleria CA Ungheria b.4./36 Francesco Mella/3.

⁸ ASMo ASE Cancelleria CA Ungheria b.4./36 Francesco Mella/6.

szolgált, akit, levelei tanúsága szerint, nagyon tisztelt. Vele együtt részt vett a Tata elleni 1597. május 22-ről 23-ra virradó éjjel történt első magyarországi petárdás rajtaütésben, bár a támadásban betöltött szerepe tisztázatlan.⁹ Ezt követően valószínűleg kapitányi, illetve *hauptmanni* tisztséget ígérhettek számára Pernstein morva segélypénzen felfogadandó 3000 fős gyalogregimentjében. Kinevezését azonban 1597 júniusának a végéig nem erősítették meg, így felmerült benne, hogy másfelé szegődjön el.¹⁰ Végül Pernstein mellett szolgált tovább, és részt vett minden olyan hadműveletben, amelyre ezt az egységet rendelték.¹¹ A cseh főnemest tisztelte, ugyanakkor előléptetést is várt tőle, ahogy utolsó, október 8-i jelentésében kifejtette, mivel Pernstein meghalt, így nem kíván tovább a magyarországi hadszíntéren maradni.¹²

Mella a leveleit közvetlenül a trónörökösnek – az unokatestvére, Alfonso d’Este herceg 1597. október 27-én bekövetkezett halála után trónra lépő –, Cesare d’Estének, montecchiói őrgrófnak címezte, akit patrónusának, pártfogójának nevezett.¹³

A Modenai Állami Levéltárban található, Győr 1597. évi ostromával foglalkozó iratoknak mind a magyar nyelvű fordítását (I. függelék), mind pedig az olasz nyelvű eredetijét (II. függelék) közreadjuk.

⁹ Tata ostromáról lásd *Tóth* 1998. 32.; *Tóth* 2000. 266–268. ASMo ASE Cancelleria CA Ungheria b.4./36 Francesco Mella/6.

¹⁰ ASMo ASE Cancelleria CA Ungheria b.4./36 Francesco Mella/4.

¹¹ ÖStA KA Best. 537/1597.; ÖStA KA HKRA Prag 1597 No. 9. Mella szolgálatáról szóló levelek: ASMo ASE Cancelleria CA Ungheria b.4./36 Francesco Mella/5.; ASMo ASE Cancelleria CA Ungheria b.4./36 Francesco Mella/6.; ASMo ASE Cancelleria CA Ungheria b.4./36 Francesco Mella/7.

¹² ASMo ASE Cancelleria CA Ungheria b.4./36 Francesco Mella/7.

¹³ ASMo ASE Cancelleria CA Ungheria b.4./36 Francesco Mella/6.

I. függelék

1.

Francesco Mella levele Cesare d'Estének. Bécs, 1597. június 24.

Archivio di Stato di Modena Archivio segreto Estense Cancelleria Carteggio ambasciatori, Ungheria b.4./36 Francesco Mella/4.

[1r] Múlt hétfőn¹⁴ érkezett ide Őfelsége, Ferdinánd főherceg¹⁵ Grazból, s a városkapuhoz elébe ment Őfelsége, Mátyás főherceg¹⁶, Miksa király¹⁷ és Aldobrandini generális¹⁸. Kedden reggel elindult (...) -ba, hogy bevegye/átvegye (...) -t. Őfelsége, Mátyás főherceg is elindult Grazba ugyanazon a napon, amikor Őfelsége, Ferdinánd megérkezett, mert oda várják Burgau őrgrófot.¹⁹ A háborúhoz való dolgok előkészítése zajlik, bár az is igaz,

¹⁴ 1597. június 23.

¹⁵ Ferdinánd főherceg (1578–1637), aki atyjától, Károly főhercegtől megörökölte a belső-ausztriai tartományok (Stájerország, Karintia és Krajna) kormányzását, amelyet 1596-ban, nagykorúvá nyilvánítását követően át is vett gyámjától. Öt esztendővel később 1601-ben a Kanizsa visszafoglalására rendelt keresztény had élére állt. Az összegyűlt segélycsapatok (pápai, itáliai fejedelmi seregek és spanyol pénzen felfogadott ezred) és a belső-ausztriai rendek által kiállított egységek együttműködésének összehangolása, és utánpótlásuk megszervezése azonban a katonai tehetséggel és tapasztalatokkal nem rendelkező Ferdinándot megoldhatatlan feladat elé állította. Mint Mátyás utódja, 1617-ben cseh, 1618-ban pedig magyar királlyá koronázták. Egy évre rá pedig ellenjelölt nélkül Frankfurtban német-római császárrá választották. Trónra lépése robbantotta ki a harmincéves háborút. *Franzl* 1978.

¹⁶ Mátyás jobb és főként ambíciózusabb diplomata volt, mint hadvezér. Az 1594. év kudarcait (Esztergom sikertelen ostroma és Győr elvesztése) nagyrészt rossz és erélytelen döntései idézték elő. Ennek ellenére mint a magyarországi ügyek intézője főparancsnokként 1598 és 1605 között névlegesen irányította a hadműveleteket. A magyar és az alsó-ausztriai rendek segítségével megszerezte 1608-ban a magyar, majd 1611-ben a cseh koronát bátyjától, II. Rudolftól. Rudolf halálát követően pedig a német-római császári címet is. *Rill* 1999.; *Tóth* 2000. passim.

¹⁷ Miksa főherceg (1558–1618) sem járt szerencsésebben bátyjánál, Mátyás főhercegnél a rábízott főparancsnoki tisztséggel, bár jóval nagyobb hadi tapasztalatokkal rendelkezett, hiszen 1594-ben és 1595-ben, mint a kiskorú Ferdinánd (később II. Ferdinánd császár és magyar király) főherceg gyámja és a belső-ausztriai tartományok kormányzója harcolt a horvát-szlavón végeken. Az 1596. év kudarcait (Eger eleste és a mezőkeresztesi csatavesztés), és a következő év szerény eredményét (Pápa visszafoglalása) rossz hadvezetésének tulajdonították. Mella 1597. június 24-ei levelében utalás történik a lengyel királyi címére. Miksa főherceg Bátori István halálát követően megkísérelte megszerezni a lengyel trónt, ám végül alul maradt Jan Zamoyski főkancellár jelöltjével, Wasa Zsigmonddal szemben. A kettejük között kitört fegyveres konfliktust az 1589. március 9-én megkötött bytom-będzin-i szerződés zárta le, amely értelmében Miksának le kellett volna mondania trónigényéről. A főherceg azonban az eskütétel előtt megszökött és egészen 1598 márciusáig használta a lengyel királyi címet. Miután visszavonult a magyarországi ügyektől, Tirolt kormányozta haláláig. *Noflatscher* 1987.

¹⁸ Gianfrancesco Aldobrandini a pápai segélyhad generálisa. Három hadjáratot vezetett az Oszmán Birodalom ellen a magyarországi hadszíntéren: 1595-ben, 1597-ben és 1601-ben. Hadjáratairól lásd *Banfi* 1939. 1–33, 213–228.; *Banfi* 1940. 143–156.; *Brunelli* 2018.; *Kruppa* 2020.

¹⁹ Karl Burgau őrgróf (1560–1618) II. Rudolf „törvénytelen” unokaöccse volt, aki Tirol Ferdinánd főherceg és Filippine Welser morganatikus házasságából született. A tizenöt éves háború kezdetén több hadi megbízást is kapott: 1597-ben a keresztény had *Obrist-Feldmarschall*-jává nevezték ki, azaz az egyik legfontosabb tisztséget töltötte be. Katonai erényeivel a kortársak messzemenőig elégedetlenek voltak. Illésházy a következőképpen írt az őrgrófról: „...az Purgai margróff, ..., ki kevés segítséggel lőn Mansfeldnek, mert tudatlan vala a hadakozáshoz.” *Illésházy* 1863. 22.; *Habsburg Lexikon* 1990. 204.; *Pálffy* 1997. 48–49.

hogyan lassan halad a dolog. A vallonok száma meghaladta a háromezret, mind puskások, a többi háromezer még nem érkezett meg. Ezek a vallonok most Pozsonyba mennek.²⁰ Arról beszélnek, hogy csinálnak nagy titokban egy újabb hadi vállalkozást, olyat, mint a tatái volt, de nem szólnak senkinek: az ötlet Pernstein úrtól származik, és ha nyélbe ütik, segítsen minket az Isten, ugyanis ha titokban lehet tartani a dolgot, akkor meglesz ez a támadás, és nagy sikerrel kecsegtet: az ott levők mind meghalnak.²¹ Higgye el Kegyelmed, hogy a törökök jobban értesültek mindenről, mint valaha, és nem akarják, hogy több muníció fogyjon, ha erősségeikbe be akarunk jutni. Ámha megtudnák a dolgot, Isten ne adja, mindenkit legyőzzenek, mert a törököknek kötelessége legyőzni minden félelmet, amit az ember a petárdáknak²² láttán érezhet, s akkor öröket fognak helyezni a kapuk elé, s akkor aztán nem lesz olyan, akit meg ne látnának. Arról is beszélnek, hogy nagy mennyiségű lőszerre van szükség (...) jó fajta lovakra (...) vagy tízezerre (...) és miután (...) megakadályozni, hogy ne legyen muníció, mivel biztosra veszik, hogy Győrben kevés van (...) és ellátmány is, és úgy gondolják, hogy a mieink (...) támadnak, ott, ahol a vallonok és az olaszok, akik nem léptek érintkezésbe július közepéig, úgy tartják, sok (...) [1v] A béke a mi császáruk és a török között akkor lesz megköthető, ha mindketten

²⁰ Az 1597. évi hadjáratban két vallon, illetve vallon-francia-lotaringiai egység vett részt. A Pozsonyon átvonulók esetében Johann Reinhard von Schönberg *Obrist* vallonjairól lehet szó. Schönberg igen gyakran kapott megbízást különböző egységek kiállítására az Udvari Haditanácstól. Elsőként 1594-ben egy német gyalogregimentet kellett toboroznia és vezényelnie, amelynek zsoldosait a következő év június 13-án bocsátották el a szolgálatból. Ugyanő 1597 májusában az Eberhard de Dans parancsnokolta vallon regiment megmaradt gyalogosai felett vette át a vezetést. A következő esztendőben megbízást kapott arra, hogy a birodalmi segély ígéretén egy vallon gyalogregimentet állítson fel, amely valószínűleg 1603-ig maradt szolgálatban. 1605 májusában Schönberg újra megbízást kapott arra, hogy a spanyol király segélyéből egy német gyalogos egységet állítson ki. Ezt az ezredet 1607 júniusa előtt szerelték le. Erdemei elismeréséért az uralkodó 1600-ban az Udvari Haditanács tagjává (12 évig viselte a tisztséget), valamint ugyanabban az évben a testőrgárda (*Hartschierguardi*) *Hauptmann*jává nevezte ki (ezt a hivatalt 8 évig töltötte be). ÖStA KA AFA 1594-6-3; ÖStA FHKA GBU 1595-1596 Bd. 407. fol.: 132r-135r ÖStA KA Best. 521/1597; ÖStA KA Best. 576/1598; ÖStA KA AFA 1598-5-7; ÖStA KA AFA 1598-7-6; ÖStA KA HKRA Prag 1605 No. 87.; *Heischmann* 1925. 238., 247-249. A másik, még meg nem érkezett egység Georges Bayer de Boppard báró vallon-francia-lotaringiai gyalogos csapata. A báró 3000 főnyi gyalogságon felül öt kompánia francia-lotaringiai kürasszír és lovas lövész toborzására és vezetésére is engedélyt kapott, amely kontingensek élére végül Jean Pouilly de Hugne-t állította kapitányi rangban. Érdemes Boppard magyarországi karrierjét is röviden bemutatnunk. A báró is a Katolikus Liga oldalán harcolt a francia vallásháború utolsó szakaszában. Őt azonban nem csupán a keresztes háborúk eszméje, hanem a háborúban rejlő nyereség ígérete is csalogatta, amikor felajánlotta szolgálatait II. Rudolfnak. Törékvése azonban 1596-ban még zátonyra futott, ám egy évvel később megbízást kapott 3000 vallon gyalogos és 500 lovas kiállítására. 1598-ban újra egy vallon gyalogezred kiállítását szabták feladatul számára, amelyet a Buda ostrománál 1598. október 9-én vagy 10-én bekövetkezett haláláig vezényelt is. ÖStA KA AFA 1596-4-13; ÖStA KA Best. 521/1597; ÖStA KA Best. 576/1598; *Heischmann* 1925. 248.; *Pálffy* 1997. 44.; *Sabin-Tóth* 2004. 1162.; *Sabin-Tóth* 2006. 246-248.

²¹ Egy Bécsből 1597. május 27-én írt *Fuggerzeitung* bejegyzés szerint, ha Tata elfoglalását követően rendelkezésre állt volna 6-7000 zsoldos, akkor a törökök közti első rémületben Győrt is meg lehetett volna hódítani. ÖNB *Fuggerzeitung* Cod. 8970. fol.: 559r-560r

²² A Németalföldről származó, ott már több alkalommal sikeresen alkalmazott fegyvert a magyarországi hadszíntéren először Esztergom 1595. évi ostrománál akarták használni. Istvánffy történeti munkájából tudjuk, hogy július közepén Mansfeld egy petárdát akart elhelyeztetni a Víziváros Párkány felőli kapujára, ám „alkalmatlan és szüntelen eső esett, s az utakat s az folyóvizet az felette nagy árvíz akadályossá tette volna, az kezdett dolog nemhogy véghezvitetheték, de meg sem próbáltathaték.” *Istvánffy* 2009. 198.

(...) táborba szálltak és azután (...) Miksa király Lengyelország felé fordulhat, amint ezt titokban hallottam egy lengyeltől, aki tudhat (...) egyes dolgokról (...) ám mindarról, ami itt történik, be fogok számolni Méltóságodnak, arról is, ha végül (...) meg fogják valószínűsíteni ezt a vállalkozást, amiről fentebb írtam Méltóságodnak, akkor én bizonyosan elmegyek, hogy beszámoljak Kegyelemességnek az eseményről.

Egyéb újdonság csak annyi, hogy mivel egyelőre nem erősítettek meg megbízatásomban, és ez a generális nem beszél olaszul (...) nem bánnak velem, de azért nem (...) gondoltam arra, hogy másfelé szegődjek el, mindebben én magam nem (...) hacsak nem azokhoz az urakhoz, akiket Méltóságod ajánlott nekem (...) a mostani, kérve Méltóságodat, hogy őrizzen meg kegyelmében, s én meghajolok Méltóságod előtt alázattal és tisztelettel.

Bécsből, 1597. június 24.

Méltóságos Uram alázatos és hűséges szolgálója.

2.

Francesco Mella levele Cesare d'Estének. Győr, 1597. szeptember 18.

Archivio di Stato di Modena Archivio segreto Estense Cancelleria Carteggio ambasciatori Ungheria b.4./36 Francesco Mella/5.

Hét napja érkeztem meg a sereghez Johann Pernstein úrral, miután Komáromnál kellett időznöm a regimentemmel sok napot Ófelsége parancsa szerint, majd amikor Isten úgy akarta, csatlakozhattunk a többiekhez.²³ A mi seregünk tábora fél mérföldnyire van Győrtől, jól be vagyunk árkolva. Sokan nem értenek egyet a seregben: egyesek azt akarják, hogy támadjuk meg Győrt, mások szerint nem szabad támadnunk, s ennek oka az, hogy kevesen vagyunk, s a létszám még fogy is napról napra, különösen az olaszoké, akiknek a száma nyolcezer kellett volna, hogy legyen, de én azt hiszem, hogy nincsen itt több négyezernél, s ezek nagyobb része is haszontalan és sokan elszöknek. Ám higgye el Méltóságod, hogy bámulatosan sokat kell szenvedniük, hiányzik az étel, mert akiknek erről kellene gondoskodnia, nem szállítanak.²⁴ Az összes beteget Pozsonyba küldik egy olyan kórházba, amelyet a pápa tart fenn, de inkább lehet purgatóriumnak nevezni azt

²³ Egy augusztus 27-én Bécsből küldött jelentés szerint jól felszerelt gyalogosai nyolc nappal korábban vonultak át a városon és vízre szálltak, hogy a Dunán szállítsák el őket a magyarországi hadszíntérre. Esztergomból szeptember 3-i keltezéssel az a hír érkezett, hogy már Komáromba értek. Egy Fuggerzeitungban megmaradt jelentés szerint a regiment végül szeptember 15-én vonult be a táborba. Ezzel szemben Mella jelentése szerint már szeptember 11-re megérkeztek Győr alá. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 348v, ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 295r; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 290r–291r; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 288r–289r

²⁴ Florio Banfi kutatásai szerint a hat *tercioba* szervezve, amely élén egy-egy *maestro di campo* állt, összesen 8331 gyalogost és 681 lovaszt fogadtak fel. A hosszú út alatt azonban ez a létszám lecsökkent, így az óvári szemléjükön már csak 7200 fő volt jelent. A Győr elleni támadás idejére ez a szám tovább csökkent. A pápai ostromban sokan elesetek, megsebesültek, vagy a megbetegedtek közülük. Emellett a szökések szintén jelentősen csökkentették a pápai segélyhad létszámát. Az itáliaiak hédervári szeptember 5-ei és 6-ai mustráján megállapították, hogy nincs közöttük 4000-nél több egészséges. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 321v–322v; Banfi 1939. 10–11., 214–215.; Pálffy 1997. 58.

a helyet, annyian halnak meg ott.²⁵ Van ugyan egy másik, még kacifántosabb dolog, amely megbotránkoztatta az egész hadsereget: a betegeknek visszatartják a fizetését, 91 parancsára.²⁶ Még a németek is panaszkodnak, képzelje el Kegyelmességed. A sereget tizenhatezer gyalogos és hétezer lovas alkotja, ez minden. Gondolja csak el Méltóságod, hogy ezek az emberek meg tudják-e támadni Győrt.²⁷ Én azt gondolom, hogy lesz támadás, mert Johann uraság nagyon kérelmezi, hogy támadjunk egy olyan oldalon, ahol ő a sáncsóival aláaknáztatna egy bástyát, ha majd megfelelő rést ütöttünk a falon.²⁸ Adja isten, hogy sikerüljön neki! Két nap múlva a tábor tanácskozik, és akkor meglátjuk, mit lehet tenni. Múlt hétfőn, amely e hónap 16-ára esett, Johann uraság Öfelsége engedélyével elment a táborból kétezer gyalogossal és ezer lovassal, és Szentmárton²⁹ ellen vonult, amely a törökök erősítése, bár nem nagyon jelentős, két mérföldnyire Győrtől. Amint megközelítettük a várat, ők hármat lőttek ágyúval, azután felhúzták a hidakat és mind elmenekültek, üresen hagyván az erősséget. Johann uraság engem küldött oda felderítőnek egy franciával. Mi annyit haladtunk előre, amennyit megjelöltek a számunkra, majd visszatértünk és jelentettük, hogy senkit sem láttunk. Utána néhány magyar ment előre gyalog, bementek a várba és úgy találták, hogy nincsen ott senki, de ott hagytak száz[1v] magyart, majd pedig visszatértünk a táborba. Elfoglaltuk ezt a helyet, amely Győr előőrsé volt, s minden nap fogtak el ott embereket, akik dolgaikat intézték.³⁰ Amikor visszafelé jöttünk, Győrből kijött vagy háromszáz török lovas, és közülünk néhány olasz, akik a markotányosokhoz tartoztak, elhagyták a csapatot és elindultak ezek irányába s ott szép kis csetepatéba keveredtek, különösképpen egy bizonyos Gasparo Turloni úr. Johann uraság engem küldött oda, hogy visszahívjam őket, és amint visszavonulóban voltak, a törökök megtámadták őket és megsebesítettek egy olaszt a hátán lándzsával, (...) Mintegy harminc lépésre voltunk egymástól, az ő kezükben lándzsa volt, a mienkben pisztoly, és itt véget ért a harc. Olyan húszan lehettünk mindkét oldalon, a törökök is elhagyták a maguk seregét. Ma éjjel derekas csatározást folytattunk, mert a törökök eljöttek egészen a futóárkainkig, minden nap elfognak néhány embert a mieink közül, sok

²⁵ Egy Hédervárról szeptember 3-án keltezett jelentés szerint a táborban mintegy 4000 beteg és sebesült volt. Ezeket aztán valóban Pozsonyba vitték és az ottani ispotályban gyógyították. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 317r

²⁶ A rejtjel nem oldható fel.

²⁷ Tekintettel a Pápa ostrománál elesettek, a betegek és sebesültek, valamint a hadból elszököttek igen magas számára, joggal feltételezhetjük, hogy a szeptember 7-én Győr ostromára elindult keresztény főszeregben található fegyverforgatók létszáma nem érte/érhette el a 20000 főt sem. Nem véletlenül fogalmazott úgy a szeptember 13-án Bécsből küldött jelentés, hogy „mindenki csodálkozik, hogy Miksa főherceg ilyen kevés haddal egy ilyen fő helyet akar elfoglalni.” ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 293r-v

²⁸ Miksa főherceg megérkezését követően nem sokkal Szigetbe rendelte Pernsteint a gyalogosaival és négy falkonettel. Így a Bécsi-kapuvál szemben elkészítették futóárkaikat és sáncaikat, amelyeket éjjel-nappal erősítettek, így igyekeztek az árokig eljutni. Eközben egy magas ágyúállást is építtetett Pernstein, ahol elhelyezték a magukkal hozott lövegeket. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 229r-230v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 235r-v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 286r-v; *Ortelius* 2002. 135v-136r

²⁹ Szentmártonhegy, a mai Pannonhalma.

³⁰ A Szentmártonhegy elfoglalására rendelt Pernstein hadjárataáról lásd még: ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 290r-291r; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 270r-v; *Tóth* 2000. 272.; *Ortelius* 2002. 134v-135r.

olaszt és vallont, akik aztán önként átálltak a törökhöz.³¹ Van 85-ből 71, a 27³² részéről várjuk napról napra, hogy jön megsegíteni Győrt, ahol, amint mondják, erősen híjával vannak az ellátmánynak, és minden éjjel vagy háromezer lovas örködik. Amikor a táborba értünk, akkor érkezett ide Pálffy uraság, aki négy török foglyot, főembereket hozott, akiket ő Pest alatt fogott el, amikor lovas portyán tartózkodott, és vagy harminc törököt levágott, s a többi elmenekült. Elvezette őket, hogy bemutassa Ófelségének a törököket. Az embereivel Esztergomba ment, és ott maradt azon a hadszíntéren.³³ A törökök nem

³¹ A győri oszmán had állandó kitörésekkel zaklatta az ostromlókat, de a Mella által említettéről nincs egyéb adatunk. Hasonló események leírását azonban ismerjük más forrásokból: A keresztény hadak szeptember 9-én érkeztek meg Győr falai alá. Vincenzo Gonzaga kamarásával és nemesével, összesen 15 vagy 20 lovassal kíváncsiságból Győr közelébe lovagolt. Amikor az ostromlottak észrevették a színpompás ruhákba öltözött, kiváló harci méneket megülő színes és tegyük hozzá, nagyon merész társaságot, kitörtek rájuk. Gonzaga és kísérete, amint észlelte a veszélyt, menekülésbe kezdett, ám félő volt, hogy a herceg élve jut az oszmán had kezére. Életük megkíméléséhez a kulcs végül nem gyors lovaik voltak, hanem az, hogy Seifreid von Kollonich lovas lövészeinek egy zászlója a közelben tartózkodott és segítségükre sietett. Az itáliai veszteségei így is jelentősek voltak. Kíséretének egyik tagját szablyával a torkán súlyosan megebesítették, de még így is el tudott menekülni. Emellett egyik lovagjának a karját vágták le, míg egy nemes apródja a kezén szenvedett sebesülést. A legrosszabbul közülük azonban az a talján nemes úr járt, akit az ostromlottak magukkal hurcoltak az erősségbe. Kollonich lovasai sem úszták meg veszteség nélkül az összecsapást, hiszen egyikőjük szintén fogságba esett, míg a trombitásuk szája elől ellőtték a hangszerét. Hat nappal később, szeptember 15-én tíz tatár lovas a reggeli nagy ködöt kihasználva belopódzott az ostromlók táborába és Carlo Formentin sátrára rohantak. Egyik szolgáját két nyíllal meglőtték, de a támadók hamarosan elmenekültek. Ludwig von Puchheim azonban nem járt ilyen szerencsésen, mint Gonzaga vagy Formentin. Amikor szeptember 19-én, az erősség teljes körülrzása végett Pernstein regimentjét négy falkonettel a Bécsi kapuval szembeni külváros megszállására rendelték, a védők újra kitörtek. Az erősen ittas Puchheim a harc közben eltávolodott zsoldosaitól, így körülvették, levágták és a fejét vették. A kimentésére indult lovasok közül is megöltek tízet, ám legalább testét vissza tudták vinni a táborba. A kitörések megakadályozására a keresztények már korábban, szeptember 16-án éjszaka megkísérelték felgyújtani a Fehérvári kapuhoz vezető hidat, ám ez nem járt sikerrel. Így az ostromlottak a továbbiakban is ki- és bejárhattak az erősségből. A védők oly módon „elszemtelenedtek”, hogy – egy jelentés szerint – szeptember végén három török német ruhába öltözve kilopódzott az erősségből, egészen a keresztények sáncáig. Mivel a keresztény katonák sajátjaiknak nézték őket, így nem is támadtak rájuk. Ezt kihasználva egy zsoldos mindkét kezét levágták és két másikat, valamint egy asszonyt magukkal hurcoltak. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 309r–310r; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 290r–291r; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 270r–v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 235r–v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 238v–240v; *Ortelius* 2002. 135r

³² A rejtjel nem oldható fel.

³³ Eddigi tudomásunk szerint Pálffy Miklós csak az ostromot megelőzően, szeptember 3-án találkozott Miksa főherceggel a hédervári táborban, hogy megvitassák a hadjárat folytatását. Az akkori irat készítője úgy tudta, hogy a keresztény főserég három napon belül átkel a Dunán és Komáromhoz vonul, hogy azután Budát támadja meg. Állítólag ugyanis hír érkezett Miksa táborába, hogy a magyarországi hódoltság központját mindössze 5000 fegyveres védelmezi. Buda sikeres ostromát követően pedig Győrt támadná meg. A „dunáninenni” részek védelméért felelős országos főkapitány és esztergomi *Obrist* Esztergom környékén szállt táborba az alsó-magyarországi vármegyék, illetve a stratégiai fontosságú erősségbe rendelt német, magyar és vallon haddal. Pálffy azt a feladatot kapta, hogy a mintegy 9000 főre becsült seregével tartsa szemmel a már Budánál gyülekező oszmán csapatokat és akadályozza meg hadműveleteiket. Miksa főherceg erősítésként magához kívánta rendelni ezt a gyalogságot és lovasságot. Erre azonban nem került sor. Pálffy ugyan eleget is tett volna a parancsnak, ám a budai oszmán had megindult Vác felé, így annak az erősségnek a felmentésére sietett. Ennek ellenére szeptember 23-án a győri táborból azt jelentették, hogy Pálffy magyar lovasságának és gyalogságának egy része, valamint Johann Baptista Pezen öt zászló német gyalogosa megérkezett. Pálffy teljes hada azonban az ostrom végeztéig nem jelent meg. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.:

nagyon vigyáznak, mindennap mutatkoznak. Nem tudom, megtámadjuk-e Győrt (...) sok a védő, s ha az én szerény véleményemet kérdezik (...) nem valami jó dolog (...) Méltóságodnak minden postával megküldöm a híreket (...) mindazt, amit megtudok. Könyörgöm Kegyelmednek, bocsássa meg, ha nem valami jól írok, mivel nem vagyok (...) és éjjel írok, hiszen nappal (...) Johann uraság ad munkát (...) a mostani végét és Méltóságod előtt alázattal (...)

A táborból, 1597. szeptember 18-án Méltóságos Uram alázatos (...) szolgája, Francesco Mella.

3.

Francesco Mella levele Cesare d'Estének. Győr, 1597. október 1.

Archivio di Stato di Modena Archivio segreto Estense Cancelleria Carteggio ambasciatori Ungheria b.4./36 Francesco Mella/6.

[1r] Katonai

1597

Méltóságos és kiváló Uram, tiszteletreméltó Pátrónusom!

Sok levelet írtam Méltóságodnak, amióta a táborban tartózkodom, ám azt nem tudom, hogy ezek bizton célba értek-e, mivel mi külön táborozunk a főszeregtől a mieinkkel, a korábbi helyünkön a Rábca mellett, ahova nem jut el a rendes bécsi posta. A mostani levelemmel jelentkezem tehát Méltóságodnál alázatos tisztelettel, hogy beszámoljak nagyon szeretetreméltó uram, Johann Pernstein haláláról, akit egy ágyúlövés ölt meg. Ez a tegnapi napon történt, vagyis szeptember utolsó napján. Aznap reggel az uraság meghívott néhány francia lovagot, hogy vele ebédeljenek, s volt közöttük egy vallon colonelo³⁴ és helyettese (lochtenente colonelo)³⁵. Miközben ettek, az uraság azt mondta ezeknek a franciáknak, hogy ha volna pár kellően rátermett embere, akkor volna mersze Győr kapujára helyezni egy petárdát azon az oldalon, ahol mi táborozunk, ha a kapu valóban olyan, ahogy egy genovai kapitány és jómagam beszámoltunk róla. Ugyanis előző éjszaka elmentünk felderíteni a helyet, ahogy ezt tanúsíthatja az egész seregünk. Elmondom alább Uramnak, hogyan végeztük ezt a felderítést. Miután az uraság megebédelt, kedve kerekedett, hogy maga menjen oda, a franciákkal együtt, hogy megszemlélje ezt a kaput, egy olyan órában, amikor az összes ellenség kint volt a falakon. Elindultunk tehát a sátorból, elől haladt az uraság a franciákkal, mi többiek pedig mögötte, nyolcan lehettünk lovasok, talán három kapitány az ő csapatából és vagy nyolcvan zsoldos, har-

317r; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 295r; ÖStA KA AFA 1597-9-22; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 266v–267v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 219r–v; *Ortelius* 2002. 136v

³⁴ A *colonello* kifejezést a német *Obrist*hoz hasonlóan csábító volna a magyar ezredes szavunkra fordítani. Ez azonban komoly terminológiai problémákat vetne fel. Így a fordításban is érdemesebb az eredeti alakot használni. Erről részletesen lásd *Farkas–Szovák–Bagi* 2019. 198–200.

³⁵ A levélben még szereplő későbbi szövegösszefüggésből kiderül, hogy Mella Schönbergre gondolt.

minc pikával és ötven muskétával. Így indultunk hát útnak, s azt a parancsot hagyta, hogy se a lovasság, se több gyalogos ne jöjjön utánunk. A Rábca mentén vonultunk, két puskalövésnyire Győrtől, s ott a franciák és mi is leszálltunk a lovakról, s a lovak őrzését rábíztuk tíz pikás és tíz muskétás katonára, mi pedig tovább haladtunk előre, továbbra is a Rábcát követve, egészen a városig, ahol az uraság elküldött előre tizenöt embert és egy pár magyart, akik gyalogosan követték, hogy foglaljanak el egy romos házat, ami fedezékül szolgálhat. A törökök, akik látták az egész [1v] táborunkat, jól felmérték, hányan vagyunk és kitörtek a várból ötven janicsárral és megközelítették azt a fent mondott állást, amit elfoglaltatott az uraság, és elkezdődött a csatározás. Ő hátrébb állt meg, fél puskalövésnyire egy háznál, jól védve a tűzérsegtől, ahonnan körben minden jól látszott. Elküldte ekkor az úr az előbbieket megsegítésére az egyik kapitányát húsz muskétással, akik odaérve meghátrálásra készítették a törököket. Azután elküldött egy katonát azokhoz, akiket a lovak őrzésére hagyott, hogy jöjjenek előre hozzá, és kevés kellett hozzá, hogy a lovasságért is üzenjen, pedig figyelmeztették, hogy a visszavonult török katonák látják, hogy a mieink egyhelyben vannak a korábbi helyen és nem jön senki a segítségükre. Ekkor hatalmas lendülettel vagy háromszáz janicsár tört elő, részint puskával, részint szablyával, a szokott harci dühvel közeledtek a mieink felé három zászlóval, piros és fehér volt mindhárom. A mieink, amikor meglátták őket, az előretolt helyen lévők menekülésre fogták a dolgot, s a velük lévő kapitány maga is menekült onnan. Az uraság azonban megparancsolta, hogy forduljanak vissza, s a törökök elérték a mieinket. A Johann uraság őrzésével megbízott katonák is valamennyien megfutamodtak, semmibe véve a parancsokat, százhuszan, muskétások.

Amikor az uraság meglátta ezt a zavarodottságot, lóra szállt, mivel már a lovakat is előre hozták addigra. A franciák már hamarabb elmenekültek, már nem gondoltak másra, csak arra, hogy megmeneküljenek. Az uraság mellett csak egy korzikai káplár (Méltóságod seregéből) és jómagam, közrefogtuk és óvatosan vonultunk a húsz muskétással együtt, amikor eldőrdült egy ágyúlövés, ami telibe találta az uraságot a jobb vállán és széttronsolta az egész fejét, hogy az agyveleje szétfröccsent, részint énrám és a lovamat is beterítette. Ez lett hát a vége Pernstein lovagnak.³⁶ Méltóságos Uram, ő soha nem ismert félelmet, a visszavonulás közben is énekelt, tudván tudva, hogy látják őt a várból. Mindenki menekült és a nyolcvan katonából húsz sem ért vissza a táborba, a többiit lekasabolták. A táborunkat őrző lovasok, amikor meghallották a csatazajt és a törökök lövéseit a várból, előretörtek, de a janicsárok meghallva a lovasok közeledtét visszavonultak, s ott hagytak megölve a mieink közül szinte mindenkit. Előretört még ezután vagy százötven török lovas, akik csatázni kezdtek a mieinkkel, és a tűzérsegtük is megölt vagy

³⁶ Pernstein haláláról eddig csak Istvánffy Miklós leírását ismertük, amely a következőképpen számolt be az eseményről: „S történék Szent Mihály havának 28. napján, hogy mikoron Prestensky az sáncokat és álgúkat látogatni indulván, lóra akarván ülni, és őrizkedés nélkül valami keveset mulatozna, az ellenség-től az bástyáról mintegy célra arányoztatván, egy igen nagy vasgolyóbis arányozva találásával, mindjárt elszaggatván elveszne.” Ezzel szemben Mella igen részletes leírást adott az eseményről. Pernstein halálának időpontjaként pedig szeptember utolsó napját, azaz szeptember 30-át említette. Ráadásul Mella az egyetlen, aki beszámolt arról, hogy Pernstein ténylegesen tervezett már ekkor is egy petárdás támadást Győr ellen. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 229r–230v; *Istvánffy* 2009. 282.

nyolcat-tízet a mi lovasaink közül, de a törökök közül egy sem vesztette életét, mindössze egyet fogtak el élve, s ő volt az első, mióta itt vagyok. Kihallgatták a [2r] törököt, aki azt állította, hogy Győrött nincs több, mint öt vagy hatszáz ember, és hogy kenyér van elegendő négy hónapra, és minden nap várják a segítséget, s hogy Mehmet pasa fog ide érkezni negyvenezer emberrel.³⁷ Az összes keresztényt, akit elfogtak, megölték, és hogy Győrben nem veszik komolyan a mi seregünket. Még nem kezdtek hozzá az ostrom kiépítésének, csak néhány sáncot emeltek, méghozzá ezeket: ott van a miénk a Rábca mellett, van az olaszoknak egy sánca a Rábánál, amely a miénktől másfél olasz mérföldre fekszik, ebben ötszáz ember és háromszáz ló állomásozik, bár ezek közül néhány a megerősített helyen kívül. Van egy másik sánc, amit a vallonok építettek, a földre alapozták a Fehérvárra menő kapuval szemben, azután a franciáknak is van egy sánca a másik oldalon, Komárom felé, a mi táborunk irányában, egy mérföldre a miénktől, s ötszáz ember és négyszáz ló van benne. Építettek még egy sáncot, a Duna túlsó partján, egy Duna-híd megerősítésére. Minden éjjel mindhárom kapuhoz ötszáz zsoldos megy, hogy ne tudjon bejutni a segítség. Ez minden intézkedés, ami a vár körül történik; ám lássa Kegyelmed, hogy mi lesz belőle, be tudjuk-e venni a várat, még nem is határoztak efelől.³⁸

Azt ígértem Méltóságodnak, hogy leírom, miként intéztem, amikor a felénk eső kapu felderítésére mentem; nem akarom hát ezt elmulasztani, csak nem szeretném, ha Méltóságod azt hinné, felesleges dicsekedésből teszem, tanúul hívom ezt a regimentet.

Elmentünk tehát ötszáz emberrel az árok mellett, négyszáz lépésnyi távolságra, ahol készítettünk egy sáncot, hogy fedezzük a kvártélyunkat, azután húsz ember előrehatolt a teljesen üres külvárosba, hogy felderítse, nincs-e ott ellenség, azután én és az a genovai kapitány jól felfegyverkezve elmentünk a Rábcáig, ami a vár előtt megy el, de van egy alacsony töltése. Ezen a vízen gyalogszerrel át lehet gázolni, az ároktól fél puskalövésnyre van. Átkeltünk ezen az alacsony töltésen és meghajolva az árkot követve haladtunk, és a kapuval szemközt állapotunk meg a földre feküdve, az árkot védő ellenlejtőn, egy

³⁷ A Szaturdzsi Mehmed pasa, ötödvézír, magyarországi szerdár vezette oszmán had létszámáról különböző híresztelések láttak napvilágot. A legalacsonyabb ezek közül 20, a legmagasabb 70–80 ezer főről adott hírt. Egy október 2-i jelentésben, illetve Ortelius művében azonban – Mella leveléhez hasonlóan – szintén 40 000 oszmán harcos szerepelt. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 229r–230v; *Ortelius* 2002. 136v; *Bagi* 2018. 32–33.

³⁸ Az eddig ismert forrásaink arról számoltak be, hogy a keresztény főszereg szeptember 9-én megszállta Szinán nagyvezír táborát és sáncait a Fehérvári-kapuval szemben, amelyeket az 1594. évi ostromot követően még ekkor sem temettek be. A főherceg kvártélyát azonban az erősséghez közelebb állította fel egy domb mögött a Duna mellé. Sánccsók hiányában a keresztény zsoldosok a kor ostromtechnikájának megfelelően már ezen az éjjelen elkezdték a futóárkokat kiásni, valamint azokat az 1594-ben kiásott árkokat, amelyekkel az oszmán had egészen Győr vizes árkáig eljutott és nem temették be teljesen, kitisztították. Azt tervezték tehát, hogy sánccokkal teljesen körül fogják az erősséget, hogy senki se be, se ki ne juthasson. Emellett a már említett Pernstein gyalogsága számára a Szigetben épített védműről és ágyúállásról volt tudomásunk. Mella levelében is megtaláljuk az említett sánccokat. Két, egymással is összefüggő különbségre azonban felhívnam a figyelmet. Egyrészt a talján kapitány összesen öt sánccról írt. Másrészt ezeket négy esetben konkrét egységhez is hozzárendelte. Eszerint Pernstein gyalogosai a Rábca, az itáliaiak a Rába, a vallonok (Schönberg gyalogregimentje) a Fehérvári-kapuval szemben, míg a franciák (Boppard zsoldosai) pedig Komárom felé építettek sáncot. Ezeken kívül egy sánc védte a Dunán épített hajóhidat is. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 309r–310r; *Ortelius* 2002. 132v–133r

ravelinként³⁹ kialakított helyen. Volt ott egy török őrcsapat, láthattuk a helyet [2v] egy jó negyedóra, s láttuk, hogy a híd közepén van egy jó rács, s utána a felvonóhíd, amit ha leengednek, arra fel lehet akasztani a petárdát, ahogy Tatán csináltuk. Igaz, hogy nehezeknek ígérkezik, de nem volna nagyobb dolog, mint hogy petárdát rakunk oda.⁴⁰

Visszamentünk ugyanazon az úton, és úgy intéztük szándékosan, hogy hallják meg. A törökök ötöt lőttek szakállas puskával, de senkit nem találtak el, hiszen sötét éjszaka volt. Gyalogos csapatunkkal napkelte előtt fél órával visszatértünk a táborba, s itt véget is ér az elbeszélés. Kegyelmes Uram előtt alázattal és tisztelettel hajlok meg és csókolom kezét, a Győr alatti táborból, 1597. október elsején.

Alázatos és jámbor szolgálja!

Francesco Mella

Ma a törökök elragadták három hajónkat, amelyek a táborunkból érkeztek vízen Magyaróvárról és tele voltak sánckosarakkal. Szép kis csata zajlott.⁴¹ Azt mondják, ma éjjel érkezik a felmentő sereg, mindnyájan fegyverben vagyunk, de vezérünk elvesztése miatt elfogódottak.⁴²

Méltóságos és kiváló Uramnak és tiszteletreméltó Pátrónusomnak, Don Cesare d'Estének Ferrarába.

A Győr alatti táborból 1597. október 1-én Francesco Mella kapitánytól.⁴³

³⁹ Pajzsgát, avagy külső védmű, amely kurtina (két bástyát összekötő falszakasz) előtt az árok fölött fekszik, és az előbbi fedezi. *Domokos* 1986. 108.

⁴⁰ A felderítés során tehát az egyetlen petárdás támadásra alkalmas Fehérvári-kaput szemléltek meg, azt, amelyet a következő év márciusának a végén Adolf von Schwarzenberg és Pálffy Miklós megtámadott.

⁴¹ Ortelius leírása szerint a rőzsekötegekkel és sánckosarakkal megrakott három hajó október 1-én Pozsonyból a győri táborba érkezett, ám az ostromlók ennek nem vették sok hasznát, hiszen az erősségből kitört ostromlottak elűzték a matrózokat és megszerezték az ostromszereket. Illésházy István pedig így számolt be az esetről: „Az Dunán hat öreg hajó pénzt és kasokat sánckoznak valót hoztak az Perstenszky táborához, nappal egy sajkával eleikbe evezett az török, és bevitte az várba mind az 6 hajót megrakva, váltig sápolódnak vala”. Ha hihetünk a későbbi nádornak, akkor maga Mella közvetlen közelről szemlélhette az ostromszerek elvesztését. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 229r–230v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 219r–v; *Ortelius* 2002. 135v, 136v; *Illésházy* 1863. 48.

⁴² A szerdár hadának hozzávetőlegesen pontos létszámán kívül a keresztény hadvezetés azzal sem volt tisztában, mit szándékozik tenni Szaturdzsi Mehmed. Még szeptember közepén két hír ezzel kapcsolatban arról számolt be, hogy az oszmán had egyetlen feladata Buda, esetleg Székesfehérvár megvédése, mert minden más hadművelethez gyenge. Az idő előrehaladtával azonban a híradások egy támadó hadjáratról szóltak. A szeptember 23-án kihallgatott pribék úgy tudta, hogy az oszmán főszereg Esztergom ostromára készül, ám egy héttel később egy újabb jelentés szerint a szerdár célja Győr felmentése. Az október 2-án és 4-én a győri táborból származó hírek pedig már arról szóltak, hogy Szaturdzsi Mehmed meg kíván ütközni a főherceg csapataival, így feltörve az erősség körüli ostromzárat. ÖStA KA AFA 1597-9-ad21; ÖStA KA AFA 1597-9-26; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 235v–236r; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 229r–230v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 219r–v

⁴³ Másik kéztől származó bejegyzés.

4.

Francesco Mella levele Cesare d'Estének. Óvár, 1597. október 8.

Archivio di Stato di Modena Archivio segreto Estense Cancelleria Carteggio ambasciatori Ungheria b.4./36 Francesco Mella/7.

[1r] Az előző híradásban beszámoltam Kegyelmednek Johann von Pernstein úr haláláról, és hogy miképpen történt, amikor az uraság az egyik győri kapuhoz ment felderítő útra, hogy petárdát rakjon majd rá. Ugyancsak arról is beszámoltam, hogyan állt akkor az ostromtábor. Azóta nagy változások történtek, e hónap 3-áig tartott az ostrom Győr alatt a sáncokban, amelyeket felsoroltam. Azon a napon érkezett ide Mus lovag úr⁴⁴, akit Őfelsége, Miksa főherceg küldött ide azzal a paranccsal, hogy vonuljunk el a seregeinkkel és vezessük őket Magyaróvárra. Így hát vissza kellett vonulnunk, de az inkább volt menekülés, hátrahagytuk az összes betegünket, és még azon az éjszakán, hajnal felé meg is érkeztünk Magyaróvárra. A betegeket a törökök leöldösték, s azok közül, akik hátramaradtak, vagy kétszázan veszték még oda, itt azokról beszélek, akik a mi sáncunkban voltak, mert nem tudtunk csatlakozni a másik sereghez. Ahhoz ugyanis át kellett volna kelni a Rábán, amin többnyire át lehet gázolni, ám most annyira megáradt, hogy mást kellett kigondolni és a Rábcán kellett átkelni, amin nekünk volt egy hidunk, s úgy kellett Magyaróvár felé vonulnunk, ahol most tartózkodunk. Akkora lendülettel jöttünk, hogy akkor sem haladtunk volna gyorsabban, ha a nyakunkban lett volna az ellenség. Azt hiszem, ha nem meneteltünk volna ilyen gyorsan és a győri törökök merészebbek lettek volna, nem úsztuk volna meg könnyen a dolgot, mindenért legyen áldva az Úr. A király serege, azok szerint, akik ott voltak, amikor Őfelsége visszavonult [*ha mi féltünk, Miksa király egyenesen reszketett, ezért hagyta hátra a betegeket és a muníciót*].⁴⁵ Egy szó, mint száz, már nem vagyunk Győr alatt, és ha valaki megkérdi, miért vonultunk vissza, úgy hiszem, nem lehet mást válaszolni, mint hogy egy magyar lovag elmondta Őfelségének, hogy látta a törökök táborát, és a sátrak számából ítélve vagy nyolcvanezer harcos lehet ott, és ezért kellett visszavonulnunk. Egyesek azt mondják, hogy⁴⁶ [*Pálffy volt az, aki ezt elterjesztette, hogy Győrnek akadály nélkül lehessen utánpótlást vinni*].⁴⁷ [1v] Akárhogy is van, ez az általános vélekedés: Őfelsége serege Komárom felé megy, s onnan, mint

⁴⁴ A lovag kilétét nem sikerült tisztázni.

⁴⁵ Rejtjelezett rész, külön cédulán feloldva.

⁴⁶ A tábor elhagyásáról és az ezt követő eseményekről a Fuggerzeitung és Ortelius is beszámolt. Eszerint a keresztény sereg zöme október 3-án estére partot váltott és a Csallóközbe érkezett a főherceg parancsára, majd mintegy másfél mérföldre Győrtől letáborozott. Amit nem tudtak magukkal vinni készleteket, azokat felgyújtották. Ez a pánikszerű elvonulás az 1594. évihez hasonlóan hatalmas anyagi veszteséggel járt. Az átkelést nehezítette, hogy az ostromlottak mind a szárazföldön, mind vízen kitöréseket hajtottak végre: végeztek a hátramaradottakkal és elrabolták, amit tudtak. A legrosszabbul ismét a pápai segélyhad itáliai zsoldosai jártak. Három hajón sebesültjeiket és betegeiket Komáromba kellett volna szállítania a kirendelt hajdúknak, ám az erősségből löni kezdték ágyúkkal őket, ezért a rájuk bízott vízi járműveket inkább partra futtatták és elmenekültek. A magukra hagyott itáliaiakat aztán a védők lekaszbolták. Mahmud pasa kitörő hada elfoglalta a keresztények ostromsáncait és futóárkait is, majd onnan kezdték el löni a két hajóhidat védő keresztény zsoldosokat, akik hamarosan meg is futottak. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 219r–v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8970. fol.: 221r–222r; Ortelius 2002. 136v–137r

⁴⁷ Rejtjelezett rész, külön cédulán feloldva.

hírlík, Esztergomba, míg mi nem mehetünk el innen további parancs nélkül.⁴⁸ Egyesek azt mondják, hogy ha a törökök valóban annyian vannak, mint hírlík, Magyaróvár ellen vonulhat, ám erről eddig semmit sem hallani. Azok az embereink, akik Szentmártont őrizték eddig, elmenekültek onnan, üresen hagyva a várat, sőt, még a tüzéséget is benne hagyták. Azt mondják, a török már Tata alatt van, annál a várnál, amit petárdával vetünk be, ám ebből semmi sem igaz, mivel a törökről ezidőszerint, e hó nyolcadikáig, azt sem tudni, elindult-e Fehérvárról.⁴⁹ Johann von Perstein úr halála után történt mindez, és Isten adja, hogy jobbra forduljon a helyzet. Ideérkezett Magyaróvárra ezerötszáz ember Felső-Ausztriából. Azok sem indulhatnak el innen további parancs nélkül, akik velünk jöttek. Ennyi újdonság van a mi táborunkból. Ófelsége, a mantovai herceg elhagyta a király táborát öt hintóval, hogy Mátyás főherceghez menjen, aki Ebersdorfban tartózkodik, Bécsből két mérföldnyire.⁵⁰ Azért van azon a helyen, mert Bécsben nagy a pestis fenyegetése, sokan halnak meg minden nap. Én még ebben a hadtestben tartózkodom és itt is akarok maradni mindvégig, ha nem támad más gondolatom, persze ez többlet költséggel jár a számomra, hogy türelemmel várok. Ám ha az Úristen megengedi, hogy éljek még, azt hiszem, nem akarok Magyarországon maradni, mivel elvesztettem szeretetteljes hadvezéremet, aki szeretett engem, s aki előléptetett volna, hiszen ezt már meg is ígérte a számomra. Meg kell elégednie az embernek azzal, amit az Úr juttat, s ezzel véget is ér levelem. Alázattal és tisztelettel hajlok meg Méltóságos Uram előtt.

Óvárról, 1597. október 8-án.

Méltóságos és kiváló uraságod alázatos és jámbor szolgálja örökre.

Francesco Mella

[2v]

Méltóságos és kiváló Uramnak és tiszteletreméltó Pátrónusomnak, Don Cesare d'Estének Ferrarába.

Óvárról 1597. október 8-án Francesco Mella kapitánytól.⁵¹

⁴⁸ Miksa főherceg további hadműveleteire lásd: *Tóth* 2000. 274–275.

⁴⁹ Tata alá a szerdár serege október 8-án érkezett meg. A védők öt nappal később, október 13-án hajnalban kiszöktek a rájuk bízott erősségből. *Tóth* 2000. 274–275.

⁵⁰ A felső-ausztriai hadról és Vincenzo Gonzaga Ebersdorfba érkezéséről egy október 9-i, a *Fuggerzeitung*ban fentmaradt híradás is beszámolt. ÖNB *Fuggerzeitung* Cod. 8970. fol.: 198r–v

⁵¹ Másik kéztől származó bejegyzés.

II. függelék

1.

Archivio di Stato di Modena, Archivio segreto Estense, Cancelleria, Carteggio ambasciatori, Ungheria
b.4./36 Francesco Mella/4.

[1r] Luni pasato arivò costì il Serenissimo Ferdinando di Graz incontrato dal Serenissimo Matias et dal Re Massimigliano ei il generale Aldobrandini che se ne venivano per la porta, et il marti matina se partì (...), si dice va a pigliare (...). Il Serenissimo Matias ancora lui parte per Graz quel isteso giorno che il Serenissimo Ferdinando fu arivato, ove se ispera il Serenissimo marchese de Boveaut. Si va dietro preparando le cose pertinente alla guerra, ma è vero che si va lentamente, li valoni sono pasati il numero di tre milia, tutti archibugieri, li altri tre mila non sono anchora venuti et andrano questi valoni che sono pasati a Presporok, si trata ma secretissimamente di voler andar a far una altra impresa come fu quella di Tatta ma non digandone et e inventor il signore de Pernestan et se seguirà Idio se la mandi buono, perché se il negotio pasa secretissimamente, si farà la impreca, ma certissima. Li primi venivano morti et Vostra Eccellenza creda che li Turchi siano meglio avertiti di tucto che non sono stati, et non vorano che più cavi de munitione se accedino alle sue forteze, ma se fuseno avisati et Idio il guardi, ne resterano in testa a tutti et perché il dovere del turcho vole da qui innanti per fugire tutto il timore che se possi avere de un petardo, tenere le sentinele di fuori della porta, che a questo modo non si acertarà nisuno che non se ne avedano. Si parla anchora che deve (...) quantità di munitione e che suma(...) trata da una buona sorta de cavali come sarà (...) da diecimila et che (...) essendo fatta (...) per inpedir che non vadi questa municione, perché se dice cosa certa che in Giaverino vi è poch(...) et che (...) vituavia, et si crede che li nostri (...) andare atacare, era dove quei valoni e italiani quali non comunicavano per ancora a con(...) sino al meg(...) del mese di luiglio, si dice molte chia(...) queste ba(...)

[1v] La pace tra il nostro imperatore et il Turcho et che la pace potrino seguire quando tutti doi li (...) sarino in campagna, et che poi che la pec.ne del (...) il re Massimigliano potria voltar alla volta di Polonia, que io ho inteso una secretamente da un polacho il quale ne potre(...) qualche cosa, però di tutto quello che venirà in luce ne darò (...) a Vostra Eccellenza, se per sorta si andarà a far (...) questa impresa che di sopra ho scritto a Vostra Eccellenza del certo io (...) andarò per dare conto come il caso sarà pasato e se ancho (...) di me (...) il resto poi non solum dar di novo (...) l'altro se ne che anchora non sendo confermato nella mia caricha, et questo gieneral non sa parlare italiano e (...) ne mi covano ne mi sono corse (...) pensiero di voler pigliar altro partito in tutto ciò non mi (...) se non per consiglio di questi signori, li quali Vostra Eccellenza Illustrissima mi ha racomandato che (...) della presente suplicando Vostra Eccellenza Illustrissima a conservarmi in sua gracia, alla qual con ogni umiltà riverentemente me gli inchino.

Di Viena, li 24 zugno 1597,
di Vostra Eccellenza Illustrissima
umilissimo et fidelissimo servitore

2.

Archivio di Stato di Modena, Archiviosegreto Estense, Cancelleria, Carteggio ambasciatori, Ungheria b.4./36 Francesco Mella/5.

[1r] Sono sette giorni che io sono arivato in campo con il signore Don Giovanni di Pernestan dopo l'esere stato tratenuto con il nostro regimento a Comare molti giorni di ordine di Sua Maestà, pur quando Idio a voluto siamo venuti a congiungerci con li altri. Il nostro campo è alogiato discosto da Giaverino meza lega, siamo benissimo trincierati, in questo campo non sono molti d'acordo, alcuni vogliono che si debia andar atacare Giavarino et alcuni altri vogliono che non si debia andare, et questo per la pocha gente che vi è, la qual ogni giorno va calando et in particular li nostri italiani che de ottomila che doveano esere, credo non ve ne sia quatro mila et la più parte non è di necesità et molti se ne fugano, ma Vostra Eccellenza mi creda che patiscano tanto ch'è un stupore et patiscano di mangiare perché quei che ano la cura di far venire dela vituaria, non ne fano venire, tutti li amalati si mandano a Posonia a uno ospitale che mantiene Sua Santità, ma si po'l chiamar più presto un purgatorio, onde se ne moreno in gran copia ma ce n'è una altra, più bela, che a fato scandalisar tuto questo campo, qual è che li amalati vi sono stati tratenute le paghe, di ordine di 91, onde se questi alemani mormorano le laso e iudicare a Vostra Eccellenza. Siamo in campo da sedici mila fanti e da sette mila cavali incircha in tutto per tutti. Or considera Vostra Eccellenza se con questa gente ci pote atacar Giaverino. Pur credo che si atacarà perché il signor Don Giovanni fa grande instancia che se atachi, da una parte dove lui con alcuni ingiegni si vol apostar sotto un baluardo quando però sarà fato una buona brechia, Dio voglia che riuscischa. Fra doi giorni si astrengieria la piacia et si vederà quello si pote fare. Luni pasato che fu alli 16 del presente si partì del campo il signor Don Giovanni con licencia di Sua Maestà con doi mila fanti et mile cavali et se ne andò a San Martino, forteza del turchi ma di pocha importancia, discosto da Giaverino due leghe, per prenderlo et quando si acostansino alla tera li turchi sparaveno tre tiri di canone e levaveno li ponti e se ne fugiveno tutti lasando la forteza voda. Il signor Don Giovanni mi mandò me con un francese a reconoscere, insema andasimo tanto avanti che pasasimo il segno che ne era dato, tornasimo indietro portando nova che non si vedeva nesuno. Si avanso alcuni ongari a camino et andaveno alla fortezza et cognobero et non vi era niuno, sì ci è lasato dentro cento[1v] hongari et se ne tornasimo indietro al campo. S'è autto quel locho qual era spia di Giaverino et ogni giorno prendevano gente di quelli che andavano afargi nel ritorno adietro con li turchi sortiveno di Giaverino in trecento cavali et alcuni nostri italiani quali erano vetuvieri lasaveno le trupe et andoveno verso questi turchi et incoreno una bellissima scaramusa mescolandosi insieme, vi era in particolar il signor Gasparo Turloni. Fui mandato vi dal signor Giovani a farli retirar et nel ritirarsi li turchi ne cargaveno et ferireno uno italiano in la schena con una lanciata (...)... eremo discosto trenta pasi andanti l'uno da l'altro, loro con le lance in mano et noi altri con le pistole et così finesimo la nostra contesa. Dovevamo esere una ventisina per parte perché ancho li turchi si partirono ancho loro fuori de le sue trupe. Questa notte abbiamo autto una

arma galiarda perché li turchi sono venuti sino alle trinciare, ogni giorno pigliarno de li nostri, molti italiani et valoni e sono andati a far turchi di sua volontà si ritrova 85 di 71 (...) di 27 si aspetta di giorno in giorno che li turchi vengano a socorere Giaverino, quali per quanto si dice patiscano di vituaria asai et ogni notte va in guarda da tre mila cavali. Et quando giungiesimo il campo giunsi il signor Palfi qual conduceva prigionieri quattro turchi homeni principali, qual lui a preso sotto Peste con tre corriere di cavali et taliò a pesi da trenta turchi e li altri se ne fugiveno. Li condusse a presentare a Sua Maestà li turchi et le va segue cul a la sua gente a Strigonia, et se ne restò a quella frontiera et ne lo quili turchi ne fano star vigilanti perché ogni giorno si lassano vedere, io dubito se si atacha Giaverino che (...) ha gente asai et se odadine il mio pocho parere (...) se farà cosa alcuna di buono che quanto (...) a Vostra Eccellenza continuerò ogni ordinario aserire (...) tutto quello che poteva. Suplico Vostra Eccellenza che mi perdoni se lo non scrivi tropo bene, perché io non so il (...) et (...) che io scriva la notte perché il giorno (...) don Giovanni mi adopera onde la Eccellenza Vostra mi averà (...) il fine della presente et a Vostra Eccellenza Illustrissima humilmente

dal campo di 18 7bre 1597

di Vostra Eccellenza Illustrissima

umilissimo et (...) servitore,

Francesco Mella

3.

Archivio di Stato di Modena Archivio segreto Estense Cancelleria Carteggio ambasciatori Ungheria
b.4./36 Francesco Mella/6.

[1r] Militare

1597

Illustrissimo et Eccellentissimo Signore Patrone mio Observandissimo

Ho scritto molte lettere a Vostra Eccellenza dopo che io sono in campo, ma non so se saranno venute sicure, per essere noi spartiti dal campo con la nostra gente, al nostro primo posto su la Rabaniza, dove non vi è la posta ordinaria di Viena. Vengo ancora con la presente di nuovo a far umile riverencia a Vostra Eccellenza Illustrissima et darli conto della morte del mio tanto amorevole signore il signor Don Giovanni di Pernestan, qual morse di una canonata et questo fu eri che fue l'ultimo giorno di setembre, nel qual la matina il signore fece convitar alcuni cavalieri francesi a desinar con lui, fra li quali era un colonel di valoni et un lochotenente colonelo et mentre che ci mangiava, il signor dice a questi francesi che quando avesse autto gente risoluta con lui che li bastava l'animo di atacar un petardo alla porta di Giaverino da quella banda dove siamo noi, se per la porta era ne la maniera che un capitano genovese e me li avesse referto, perché la notte innanti noi l'eremo stata areconosere, sicome ne farà sempre fede tutto questo regimento. Dirò poi di sotto a Vostra Eccellenza nella maniera che reconosessimo, desinato che ebe il signore, li vene voglia di andar lui, con quelli francesi a reconosere

questa porta, in quella hora dove e tutto li nemici era su la muraglia, si partisimo adonque dal padiglione il signore prima et li francesi et noi altri di coda, quindi potevamo esere da otto cavali, forse tre capitani del suo regimento et da otanta soldati, trenta pichieri et cinquanta muschetieri et così partessino avendo lasato ordine, né la cavaleria né altri soldati ne dovesse secuitare, marchiaseno dietro la Rabaniza discosto doi tiri di arcobuso da Giaverino, e poi il capitano con li francesi et noi altri smontasimo da cavallo, lasando in guardia de li cavali dieci pichieri et dieci moschetieri, e noi altri se avansasimo inanti pur sempre dietro la Rabaniza et avansimo sino al borgo dove il signore mandò da quindici homeni con alcuni hungari che ne seguìtava a piedi a prendere un posto d'una casa rotta dove si stava coperto. Li turchi li quali scopriro tutto lo[1v] camp (...) avevano benisimo visto quanta gente eramo et erano sortiti fuori da cinquanta gianisara et se era avvicinati a quel primo posto che aveva fato prendere il signor et si comenzava a scaramuca. Lui era restato di dietro mezo tiro di arcobugio in una casa dove benissimo era coperto da la altelaria, la qual ne giocava da torno molto bene. Mandò adonqua il signore a a socorere li primi un suo capitano con venti moschetieri li quali gionsero e fecero ritirare li turchi. Mandò poi un altro soldato a dire alla gente che era restata in guardia deli cavali che ci dovesero avansar da lui, né manchò molto a spedire niuno alla cavalaria ancora che li fuse racordato li turchi li quali se erano retirati et vedevano la nostra gente ferma al primo posto et che vedevano che niuno li venivano a socorere, con grandissima furia da trecento gianizari parte con arcobusi et parte con sable et con la sua furia solita a cingi se avansavano alla volta dei nostri avansando tre insegne, rose e bianche tutte tre. Li nostri, quando li videro, quelli che erano al primo posto si misero in fugito il capitano che era con quella gente si mese a fugire ancora lui, ma il signore lo fece voltare, già li turchi si erano avansati al paro de nostri et li soldati che erano alla guardia di don Giovanni tutti se ne andaveno abandonando tutti li ordini a cento venti moschetieri. Quando il signore vide questo disordine montò a cavallo, perché li cavali se erano avansato anchora loro inanti. Li francesi di già erano fugiti er non si atendeva altro che a salvarci. Erano restato con il signor un sergente corso qual era Vostra Illustrissima Signoria, et io lo avevano in meglio et marchiamo a piano a piano con quelli venti moschetieri quando vene un tiro di canone et colse il signor nella punta del braccio destro et li fracaso tutta la testa voltar tutte le cerevele e la più parte ne voltò a me et coperto tutto il mio cavallo. Questo è stato il fine di questo cavaliere di Pernestan. Vostra Eccellenza, mai conobe paura perché nel ritirare andava cantando sabendo che fu visto in tera lui. Tutti si dete a fugire e la fanteria de otanta non ne tornò venti a casa quali fureno tagliati a pezi. La cavalaria che era di guardia al nostro quartier, sentendo la scaramuca et che li turchi tiravano da la muraglia se avancoreno ma lo gianizari sentendo la cavalaria se retiroveno, lasando quasi tutti li nostri morti. Erano sortiti ancora da cento cinquanta turchi a cavallo quali atachò una scaramusa con nostri e l'altelaria fece morire da otto a dieci della nostra cavalaria, niuno di loro turchi resteseno morti, altro che se prese un turcho vivo qual è stato il primo che si ha preso in tanto tempo che sento qui, si esaminò il[2r]turcho qual a deto che in Giaverino non è più di sinque zento o sei cento homeni et che del pane ve ne è per quatro mesi et che aspetano il soccorso di giorno in giorno et che viene memeto basa con quaranta mila homeni, Tutti li nostri cristiani

c'hano preso li hano fati morire et che in Giaverino non si stima il nostro campo e ancora non si è dato principio a far cosa alcuna a questo piacia salvo che alcuni forti quali sono questi: vi è il nostro su la Rabanisa, vi è un forte che a fato li italiani su la Raba, discosto dal nostro forte un miglio e meso italiano, vi ano dentro sinquesento homeni et trecento cavali, ma alquanto fori del forte, vi è un altro forte che ano fato li valoni, l'ano gitata a tera e discosto da la fortessa mezo miglio italiano, e a l'incotro de la porta che va a Alba Regal vi è poi un altro forte che ano fato li francesi da l'altra parte di Comare verso il nostro campo, discosto un miglio da la nostra con dentro sinquecento homeni e quattrocento cavali, hano poi fato un altro forte da l'altro lato del Danubio per sicureza de un ponte che traversa deto Danubio, ogni note a tutte tre le porte vano sinque cento soldati la notte alogionsi apreso la porta perché non intra il soccorso. Questa è tutta la diligiensia che se usa a torno questa fortessa, hor veda Vostra Eccellenza se stemo a questo zuocho se pigliaremo la fortessa ne vi è risulucione alcuna. Ho promesso di dar conto a Vostra Eccellenza come feci quando andai a riconosere la porta che guarda verso noi, così non voglio mancare ma non vorrei già che Vostra Eccellenza credese che io lo dicesi per ciantormi più che quando bisognava. Ne cavarò fede da questo regimento. Andasimo adonque con sinque cento homeni alogiarsi apreso alla fosa, quattrocento pasi andante dove in deto locho se fece una tirnciera per coprire il nostro quartiere, poi se avasò innanti vinti homeni nel borgo qual'è tutto disfato per conosere se vi era nemici, e poi andasimo quel capitano gienovese et io benissimo armati sini a Rabanisa che pasa davanti la fortessa ma vi è un pocheto di argiene, lo si pò pasar a piede questa aqua, è lontano da la fosa mezo tiro di mare. Pasasimo questa pocho argierevelo et andasimo basi alla volta della fosa se afermasimo dirimpeto la porta corcati in tera su la contrascarpa della fosa in un certo posto fato in fogia di revelino vi era un corpo di guardia de li turchi (...) vedello locho[2v]da un quarto di hora dove vedesimo che a meglio il ponte vi era un buon rastelo e poi il ponte levadore del che quando fuse stato gitato a tera il rastelo si poteva atacar il petardo come si fece a Tata, è vero che era lì facile et che vi serebe morto de la iente ma non saria stato gran cosa che non si fuse atacato. Tornasimo per adietro a nostro paso et si facesimo sentire ma a posta. Li turchi ne tiraveno sinque archebugiate ma non ve acolse niuno per la scurità della notte et stesimo con il nostro squadrone di fanteria sino megia hora avanti il giorno e poi se ne venisemo al quartiere che cernirà per fine della presente et a Vostra Eccellenza con ogni umiltà et riverencia li bacio le mane, de forte sotto Giaverino, il primo ottobre 1597.

Di Vostra Eccellenza Illustrissima
umilissimo et devotissimo servitore,
Francesco Mella

Hogi li Turchi hano preso tre barche nostre, de quali venivano al nostro quartiere per aqua, venivano d'Altoinburgo et erano piene de gabieri et s'è fato una bela scaramusa et se dice che questa notte ariva il soccorso, siamo tutti in arme, ma tutti presi per la morte del nostro capo.

All'Illustrissimo et Eccellentissimo Signore Patrone mio Colendissimo, il signore
Don Cesare da Este
Ferrara

Del campo cesareo sotto Giavarino
1° ottobre 1597
del capitano Francesco Mella⁵²

4.

Archivio di Stato di Modena Archivio segreto Estense Cancelleria Carteggio ambasciatori Ungheria
b.4./36 Francesco Mella/7.

[1r] L'ordinario pasato dette conto a Vostra Eccellenza della morte del Signor Don Giovanni de Pernestan, et nel modo che l'era sucesca, volendo detto signore andar a riconosere una porta di Giaverino, per ataccarli un petardo et parimente l'avisavo in che esere si ritrovada il nostro campo, qual di già a fatto gran mutacione, semo stato sotto a Giaverino con il campo sino alli 3 del presente, asediato con li forti, si come li ne davo conto, ma quel isteso giorno vene il Signor Cavaliere Mus, mandato dal Serenissimo Masimigliano con ordine di levar la nostra gente et condurla Altinburgo, et così ne fece retirar, ma meglio fuggiendo, lasando de dietro tutti li amalati et quella istesa notte nel far del giorno se arivò Altinburgo, li amalati fureno morti da Turchi, li quali ne detero dietro se ne perse de li nostri al numero di ducento, parlo di quelli che erano al nostro forte non potevamo congiungersi con l'altro campo, perché avevano da pasar la Raba, la qual si soleva guadaire ma era venuta tanto gonfia che ne bisognò mutar pensiero et pasar la rabanisa dove noi avevamo un ponte et venirsene alla volta de Altinburgo, dove siamo al presente, ma con tanta furia che se avesimo autto il campo nemicho dietro, credo non seresimo marchiato in tanta fretta et se li turchi di Giaverino se arischiavano più di quello che fecero, credo non la pasavamo tropo bene, che de tutto sia sempre laudato nostro Signore. Il campo del re per quelli che mi hano deto alcuni del nostro regimento, quali si ritrovaveno quando sua Maestà si ritirò [*se noi havevamo paura, il re Massimigliano tremava, perché lasciò di dietro amalati et munitioni*]⁵³. Insoma non siamo più sotto a Giaverino et se ne vien adimandato, per che causa se siamo retirati, credo che non saperà di caro che un cavaliere hongaro che dise a sua Maestà che lui aveva visto il campi del turcho et che alla discrezione delli padiglioni non poteva eser mancho di otanta mila combatenti et per questo si siamo retirati dicano alcuni che il [*Palfi ha messo fuori questa voce, perché si possa soccorrere senza impedimento Giavarino*]⁵⁴ [1v] Sia come si voglia, questa è la comuna opinione: il campo di sua Maestà va verso Comare et si dice che anchora a Strigonia, noi non ci potiamo partir di costì senza altro ordine. Vogliono ancora alcuni che non saria gran cosa che esendo fermi il turcho così grosso

⁵² Másik kéztől származó bejegyzés.

⁵³ Rejtjelezett rész, külön cédulán feloldva.

⁵⁴ Rejtjelezett rész, külön cédulán feloldva.

come si dice che sia per venire a Altinburg, però al presente non si sente cosa alcuna, li nostri che stavano in presidio a San Martino se ne sono fugiti, lasando la forteza voda, et vi sono ancora lasato l'altelaria dentro. Si diceva che il turcho era sotto Tatta, quella che noi prendesimo con il petardo, ma non è vero cosa alcuna, perché del turcho per tutto questo giorno ch'è alli otto del presente non si sa certo se sia partito da Alba Regale. Dopo la morte del signor Don Giovanni è suceso tutto questi motivi et Idio voglia che ne certiscano de maggiori. È rivato qui Altinburgo mile et cinquecento homeni quali sono quelli de Austria superiore. Ne meno loro si partirano senza altro ordine venivano con noi. Questo è quando di novo e in questo nostro campo. Sua Altezza di Mantuas' è dipartito da campo del re con cinque caroze per andar dal serenissimo Matias, qual si ritrova a Ebersdorf, discosto da Viena due lege. Sta in quel locho per il sospeto se in Viena seguita la peste morendone molti ogni giorno. Io mi ritrovo hancora in questo regimento et vi voglio star sino al ultimo, se però non mi muto di pensiero. È vero che mi è di qualche spesa ma paciencia. Ma se Idio mi da vitta, credo di non voler star in Hungaria, perché veramente ho perso un amorevole patrone che mi voleva gran bene et che mi averia avansato in qualche honore, perché di già me lo aveva promesso, ma bisogna contentarsi di quello che vole nostro Signore che servirà per fine della presente et a Vostra Eccellenza Illustrissima con ogni umiltà et reverencia me gli inchino.

Da Altinburgo, li 8 ottobre 1597

di Vostra Eccellenza Illustrissima

umilissimo et devotissimo servitore sempre,

Francesco Mella

[2v]

All' Illustrissimo et Eccellentissimo Signore Patrone mio Colendissimo, il signore
Don Cesare da Este,

Ferrara

d'Altinburg

8 ottobre 1597

del capitano Francesco Mella⁵⁵

---

⁵⁵ Másik kéztől származó bejegyzés.

Felhasznált levéltári források

- Archivio di Stato di Modena (ASMo)
 Archivio segreto Estense (ASE)
 Carteggio ambasciatori, Ungheria (CA Ungheria)
- Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB)
 Fuggerzeitung
 Codex (Cod.)
- Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA)
 Kriegsarchiv (KA)
 Alte Feldakten (AFA)
 Hofkriegsrat Akten (HKRA)
 Bestellungen (Best.)
 Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA)
 Gedenkbücher Ungarn (GBU)

Felhasznált irodalom

- Bagi* 2018 *Bagi Zoltán Péter*: „Győr a kereszténység kapuja.” Győr 1597. évi ostroma. *Győri Tanulmányok* 39. (2018) 5–37.
- Banfi* 1939 *Banfi, Florio*: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. *Hadtörténelmi Közlemények* 40. (1939) 1–33, 213–228.
- Banfi* 1940 *Banfi, Florio*: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadivállalatai. *Hadtörténelmi Közlemények* 41. (1940) 143–156.
- Brunelli* 2018 *Brunelli, Giampiero*: La santa impresa. Le crociate del papa in Ungheria (1595–1601). Roma, 2018.
- Domokos* 1986 *Domokos György*: Várépítészet és várharcászat Európában a XVI–XVII. században. *Hadtörténelmi Közlemények* 33. (1986) 1. sz. 47–110.
- Farkas–Sz.–B.* 2019 *Farkas Mónika Kitti – Szovák Márton – Bagi Zoltán Péter*: Egy olasz nyelvű jelentés és rajz Győrből 1598-ból. *Győri Tanulmányok* 40. (2019) 197–216.

- Franzl* 1978   *Franzl, Johann*: Ferdinand II. Kaiser im Zwiespalt der Zeit. Graz, 1978.
- Habsburg lexikon.*   Szerk.: *Hamann, Brigitte*. Budapest, 1990.
- Heischmann* 1925   *Heischmann, Eugen*: Die Anfänge des stehenden Heeres in Österreich. Wien, 1925.
- Illésházy* 1863   Illésházy István nádor följegyzései 1592–1603. Közli *Kazinczy Gábor*. Pest, 1863.
- Istvánffy* 2009   Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában. Reprint. Budapest, 2009.
- Kruppa* 2020   *Kruppa Tamás*: Pápai csapatok Magyarországon (1595–1597, 1601). Gianfrancesco Aldobrandini levelezését feltárta, közreadja és a kísérőtanulmányt írta Kruppa Tamás. Budapest–Róma, 2020.
- Niederkorn* 1993   *Niederkorn, Jan Paul*: Die europäischen Mächte und der „Lange Türkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606). Wien, 1993.
- Noflatscher* 1987   *Noflatscher, Heinz*: Glaube, Reich und Dynastie. Maximilian. Der Deutschmeister (1558–1618). Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens. Band 11. Marburg, 1987.
- Pálffy* 1997   *Pálffy Géza*: A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete 1597–1997. A bevezető tanulmányt írta és az okmánytárat összeállította *Pálffy Géza*. Szerk.: *Hermann István*. Pápa, 1997.
- Rill* 1999   *Rill, Gerhard*: Kaiser Matthias. Graz–Wien–Köln, 1999.
- Sahin-Tóth* 2004   *Sahin-Tóth Péter*: Lotaringia és a tizenöt éves háború. *Századok* 138. (2004) 5. sz. 1149–1188.
- Sahin-Tóth* 2006   *Sahin-Tóth Péter*: Egy lotaringiai nemes a „hosszú török háborúban”. Georges Bayer de Boppard. In: Ad Astra. Sahin-Tóth Péter tanulmányai. Études de Péter Sahin-Tóth. Szerk.: *Oborni Téréz*. Budapest, 2006. 241–253.

- Tóth* 1998   *Tóth Sándor László*: A tatai vár és ostromainak szerepe a 15 éves háborúban. In: *Annales Tataienses* I. Tata a tizenöt éves háborúban. Szerk.: *Fatuska János – Fülöp Éva Mária – ifj. Gyüszti László*. 1998. 19–44.
- Tóth* 2000   *Tóth Sándor László*: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged, 2000.